

37.091.313

37.091.33-027.22

<https://doi.org/10.18485/kij.2024.71.1.10>

МИРЈАНА М. СТАКИЋ САВКОВИЋ*
Филолошка гимназија
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 27. 12. 2023.
Прихваћен: 21. 3. 2024.

ПРОЈЕКТНО УЧЕЊЕ КРОЗ ПРИМЕРЕ ДОБРЕ ПРАКСЕ**

Циљ овога рада усмерен је ка разматрању пројектног учења у нашем школском систему и ка потцртавању одређених теоријских претпоставки које би ваљало преиспитати и додатно прецизирати. С тим у вези, представљена су теоријска заснивања пројектног учења оних аутора чије идеје последњих година међу заступницима пројектног учења код нас проналазе нарочити одјек (пре свих Вилијам Н. Бендер). Поред тога, анализирани су циљеви и исходи неколико одобрених обука (са *Листе ЗУОВ-а*) које се баве темом пројектног учења, пројектне наставе, пројектата у настави и сл. Најзад, предочени су примери из непосредне наставе ауторке рада (награђени пројекти и они који су имали посебан одјек међу ученицима, у стручној и у широј јавности). Из укрштања емпиријских и теоријских увида у закључку рада прецизирани су предлози могућих термилолошких одређења и показано је због чега *пројектни задатак*, *пројекат*, *пројектно учење* и *пројектна настава* нису синоними. Такође, проблематизован је готово јединствен став да пројектно учење треба примарно да буде повезано са *проблемима/питањима из стварног живота* што води и ка доминантном иницирању развијања истраживачких и дигиталних компетенција ученика. Супротно томе, у закључку рада, између осталог, образложена је кључна улога стваралачких компетенција ученика које већина заговорника пројектног учења превиђа и неоправдано занемарује.

Кључне речи: пројектно учење, пројектна настава, пројектни задатак, пројекат, теоријска заснивања, добра пракса, термилолошка неусаглашеност, међупредметне компетенције, истраживачке / дигиталне / стваралачке компетенције.

* mirjana.stakicsavkovic@filoloska.edu.rs

** О *Пројектном учењу кроз примере добре праксе* ауторка овога рада говорила је на 64. Републичком зимском семинару за наставнике и професоре српског језика и књижевности 28. јануара 2023.

Уводне напомене

У нашој струци се о конкретним практичним исходима пројектног учења последњих година говори и пише учестало и креативно, о теоријским поставкама пројектног учења – ређе и једноличније. Уколико се сагледају доступни резултати праксе, могло би се закључити да пројектно учење постаје значајан део наставног процеса. Исходи о којима наставници говоре/пишу неретко потврђују оправданост, па и неопходност оваквог метода учења/подучавања. На основу представљаних реализација и резултата (научни и стручни скупови/часописи, такмичења и конкурси) уочљиво је да је широм Србије и у основним и у средњим школама пројектно учење већ прилично интегрисано у наставни рад. Међутим, у различитим представљањима резултата рада као и у теоријским записима, приметно је да се појмови *пројектно учење*, *пројектна настава* и *пројекат* веома често употребљавају синонимно. Дакле, није занемарљив број наставника који већ годинама успешно реализују модел пројектног учења, али се нарочито не ангажују у вези са теоријским уопштавањима нити су посебно заинтересовани за формулисање теоријских аспеката примењиваног метода – њихова наставна пракса и завидни резултати вероватно су старији (а неретко и значајнији) од терминологије и од најновијих образовних стратегија које тако снажно промовишу пројектну наставу као релативно нову методичку парадигму са тенденцијом да постане и доминантна. С тим у вези, дешавају се својеврсни парадокси: 1) теоријским заснивањем пројектног учења недовољно се баве практичари који су га изнедрили у непосредној настави и зато се чини да, и поред одличних резултата о којима сведочи пракса, о пројектном учењу тек треба да учимо, те да је оно велика новина за наше наставнике и наш образовни систем; 2) млађи наставници или они који су се тек сада одлучили да у настави примењују пројектно учење често немају потребну логистику ни обуку, а неретко су суочавани са једностраним дефиницијама изниклим из појединачних искустава аутора семинара о пројектној настави¹ или са „рецептима” преузетим из радова, уџбеника и књига аутора који о пројектном учењу говоре на основу искустава специфичних за њихове државе и школске системе; 3) у одређеним промишљањима пројектног учења (некритички наслањаним на стране изворе) понекад се наилази на сувише уопштена (чак паушална или емпиријски непроверавана) одређења, што погрешно наводи да се у пракси свака презентација или захтевнији домаћи задатак називају „пројектом”, а њихова израда „пројектним учењем”; 4) у теоријском заснивању пројектног учења међу различитим ауторима постоје одређена размимоилажења, неусаглашености па чак и супротни ставови о овој теми; 5) неретко се превиђа да је пројектно учење (кроз индиви-

¹ На Листи одобрених програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника за школску 2022/2023, 2023/2024 и 2024/2025. годину (ЗУОВ) у области Општа питања наставе налази се чак десет семинара чија је тема пројектно учење / пројектна настава (<https://zuov.gov.rs/lista-odobrenih-programa-stalnog-strucnog-usavravanja-nastavnika-vaspitaca-i-strucnih-saradnika-za-skolsku-2022-2023-2023-2024-i-2024-2025-godinu/>, стр: 27–44).

дуалне инвентивне методичке приступе) у нашем систему образовања присутно од његових зачетака, да не почиње ни од Пијажеа², ни од Џона Дјуија (и његовог ученика В. Х. Хилпатрика)³, ни од Вилијама Бендера, ни од најновијих правилника, семинара, приручника и конференција већ од креативног импулса и стваралачких приступа настави који се у пракси појединих наставника реализују још од краја 19. века и у континуитету трају до данашњих дана⁴ – само што се сада о тим моделима наставе интензивно говори, што је пројектно учење на ширем плану препознато као продуктивна методичка парадигма, што многи школски системи почињу да га фаворизују, системски промовишу и теоријски уоквирују.

Водећи рачуна и о традицији пројектног учења у нашем школском систему, црпећи из континуитета праксе најуспешније примере, истражујући наставне и ваннаставне пројектне исходе (и начине рада који су их створили), чини се да би наша методичка и дидактичка литература требало да прецизира и усагласи одговоре на следећа питања.

Шта је пројектно учење? Да ли је то наставни метод, активност, облик рада? Ко је примарни носилац пројектног учења – наставник/наставници или ученик/ученици (или је та улога равноправна)? Шта је пројектни задатак, шта је пројекат, шта пројектно учење, а шта пројектна настава? Ко је идејни творац пројекта? Треба ли наставник уопште да учествује у пројекту? Може ли се ученицима препустити да буду искључиви реализатори пројектног учења? Зашто пројектно учење није још једна „новотарија која децу одвлачи од правог учења“? Колико пројекат/пројектно учење траје? Како наћи времена да се у, по правилу, (пре)амбициозном наставном програму планира и оствари пројектно учење? Која је права мера у примени пројектног учења? Постоје ли лоше стране пројектне наставе и када традиционални облици наставе не треба да се повлаче пред пројектном? Када је наставник применио пројектно подучавање и који већ познати модели наставе сада само добијају ново (или право) име – пројектна настава? Које су мањкавости актуелних теоријских смерница, шта се у њима превиђа и због којих би увида у добру праксу пројектног учења требало преиспитати или надоградити неке од важећих теоријских препорука?

² „**Projektna nastava**, nastala krajem 19. veka pod uticajem Pijaževovih istraživanja iz oblasti razvoje ne psihologije, počiva na ideji da pojedinac znanje konstruiše na osnovu iskustva. Za razliku od standardne učionice na koju smo navikli i u kakvoj se većina nas školovala, „učionica“ u kojoj se sprovodi projektna nastava orijentisana je na učenike, daje i prostor i kontekst u kome mogu da saraduju i istražuju probleme i izazove iz sveta koji ih okružuje. Radi se o sasvim drugačijem pristupu učenju, jer se, umesto prenošenja činjenica, favorizuju procesi istraživanja, upitanosti i aktivne saradnje kako bi se rešio neki izazov ili problem” (Петровић и др. 2020: 7).

³ „Настава утемељена на изради пројектата појавила се почетком 20. века као реакција на вербалizam и догматику који су дуго владали у школама под утицајем идеја Јохана Фридриха Хербарта. Зачетник ове врсте наставе је амерички филозоф и педагог Џон Дјуи, а најпознатији настављач његов ученик В. Х. Хилпатрик. Дјуи је засновао *инструментализам*, нарочиту врсту прагматизма. Сматрао је да проблем људи није у томе како ће упознати окружење него како ће научити да њиме овладају и да га промене и у коју сврху да га промене” (Мандић/Вилотијевић 2017: 134).

⁴ О примени својерсног концепта пројектног учења при реализацији екскурзија у српској школи у периоду 1889–1914. видети у: Мирјана Стакић Савковић, *Путујућа учioniца : од екскурзије до стручног путовања као стваралачке активности*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2018, стр. 15–29. У истој књизи демонстрирани су примери пројектног учења (*стручно путовање као стваралачка активност у настави књижевности* на примеру пројекта *Путевима српског романтизма*) у периоду 2003–2018. (Стакић Савковић 2018: 270–310).

Једна од важнијих дилема односила би се и на запитаност у вези са тиме могу ли се искуства пројектног учења из других школских система једноставно пресликати у наш. Да ли су теоријске претпоставке повезане са наставном праксом различитих земаља Европске уније или Сједињених Америчких Држава аутоматски и наша добра прича?

Од теорије ка пракси

Пројектно учење би се у наставном искуству Србије могло препознати већ у начину реализације наших првих екскурзија (последња деценија 19. века). Међутим, теоријска заснивања пројектног учења код нас су још увек прилично оскудна и углавном наслоњена на стране изворе. Доминантни аутор на којег се заговорници овог наставног метода у нашем систему образовања последњих неколико година нарочито ослањају је Вилијам Н. Бендер чија је књига *Пројектно учење* код нас преведена 2020 године⁵. Исте године објављен је *Приручник за пројектну наставу и наставу на даљину*⁶, електронски приручник у којем је приметна прилична усаглашеност теоријских одређења пројектне наставе аутора приручника са многим Бендеровим ставовима о пројектном учењу (упоредити Петровић и др. 2020: 7–30 са Бендер 2020: 5–91). На сајту Центра за развој пројектног учења насловница Бендерове књиге изложена је као водећи путоказ ка разумевању теоријског оквира за примену пројектног учења⁷. Такође, ако се пажљиво саслушају излагачи који су о пројектном учењу говорили на конференцији *Пројектно учење, медијска и информациона писменост*⁸, приметно је да су Бендерова теоријска становишта значајан предлогач и у њиховим разматрањима ове значајне теме⁹. Дословним преузимањем или критичким промишљањем и конструктивном надоградњом, тек већина аутора (из наше земље и региона) теоријским одређењима пројектног учења све интензивније приступа полазећи од следеће Бендерове дефиниције:

„Projektno učenje je didaktički model po kom se učenici hvataju ukoštac sa stvarnim pitanjima i problemima koji ih zanimaju, utvrđuju kako bi im prišli a zatim u saradnji sa drugima pronalaze rešenja” (Бендер 2020: 5). „Projektno učenje može se definisati kao rad na autentičnim projektima iz stvarnog života, zasnovanom na posebno podsticajnim i zanimljivim pitanjima, zadacima ili problemima. Rađeći zajedno na rešavanju problema, učenici u isti mah savladavaju školsko gradivo” (Бендер 2020: 13)

⁵ Viliјam N. Bender, *Projektno učenje : diferencirana nastava za XXI vek*, Beograd: Clio, 2020.

⁶ Milan Petrović, Deniz Hoti, Olivera Todorović, *Priručnik za projektну nastavu i nastavu na daljinu*, Beograd: NALED, 2020.

⁷ Центар за развој пројектног учења, адреса сајта: <https://projektnoucenje.rs/> Поред Бендерове књиге на овом сајту препоручује се и књига: Sara Lev, Amanda Klark i Erin Starki, *Projektno učenje za predškolski i mladi školski uzrast*

⁸ Конференција је доступна на адреси <https://www.youtube.com/watch?v=7VsT4rbPk6k>, организатори: Удружење Библиотека плус, уз подршку мисије ОЕБС-а у Србији

⁹ Ненад Величковић, *Пројектно учење између теорије и образовне праксе*, Давор Џалто, *Образовне праксе за 21. век*, излагања доступна на адреси <https://www.youtube.com/watch?v=7VsT4rbPk6k>

Ако би се издвојиле кључне речи које повезују Бендерову дефиницију, његов *Речник пројектног учења* и предочене компоненте пројектног задатка, најважније међу њима биле би: *стварни проблем (проблем из стварног живота), водеће питање, истраживање, решавање проблема/изазова, представљање резултата, израда „производа или артефаката“ (у функцији објашњења резултата ученичког рада).*

Издвојене кључне речи повезане са Бендеровим теоријским заснивањем пројектног учења, могу се повезати и са другим ауторима који у нашем образовању постају све референтнији заговорници и промотери овог наставног метода. Рецимо:

„Projektna nastava počinje pitanjem ili zadatkom. Smislen i realan problem ili pitanje koje odgovara nivou znanja i zrelosti učenika predstavljaju okvir nastavne jedinice u projektnoj nastavi. Odatle nastavnik vodi učenike kroz proces u kome oni postavljaju pitanja, traže materijale i preispituju informacije i koriste one koje su pouzdane. Važno je napomenuti da će čas biti sve bolji što se više orijentise na rešavanje realnih problema, upotrebu konkretnih alata i veština, odnosno ako su pitanja aktuelna i važna učenicima. (Петровић и др. 2020: 9)

„Пројектно учење као вид активне наставе даје могућност ђацима да развију знања и вештине ангажујући их на пројектима, односно комплексним задацима, који су осмишљени на темељу изазовног питања или проблема, са којим се могу сусрести у стварном свету” (сајт Центра за развој пројектног учења: (<https://projektnoucenje.rs/>)).¹⁰

„За почетак, у пројектној настави ученици добијају прavi, животни задатак који треба да реши или циљ који треба да постигну, који проишља из градива и деџије потребе за сазнањем, а у њију израду је ангажован ум и тим вршњака.. (сајт Института за модерно образовање: <https://www.institut.edu.rs/en/projektna-nastava-zato-sto-je-zivot-takode-poseban-tip-projekta-knjiga-trendova-u-obrazovanju/>)

Слични закључци (као и напред издвојене кључне речи) могли би се извести на основу увида у циљеве и исходе десет актуелних семинара који су нашим наставницима понуђени као видови стручног усавршавања, а на којима би они требало да се информишу, обуче и стекну компетенције за рад у области пројектне наставе¹¹. У опису свих десет семинара *Приоритетна област* је истоветна:

„Методика рада са ученицима којом се подетиче развој функционалних знања, вештина и ставова (учење и настава оријентисани на компетенције и исходе, активно учење, истраживачке методе, тематска настава, пројектно учење)” (Каталошки бројеви семинара: 596, 475, 521, 707, 627, 634, 668, 704, 725, 808).

¹⁰ Напомена: сарадници Центра за развој пројектног учења Мирко Марковић, Биљана Радовић и Душан Ристановић аутори су и семинара „*Пројектно учење у основној и средњој школи*”. Поред тога што се овај семинар налази на сајту Центра за развој пројектног учења, налази се и на Листи одобрених програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника за школску 2022/2023, 2023/2024 и 2024/2025. годину (ЗУОВ), под Каталожним бројем 668.

¹¹ За ову прилику, изведен је само пресек циљева и исхода које аутори појединачних програма дефинишу, а на основу којих се стичу увиди у њихово разумевање пројектног учења / пројектне наставе / пројекта / пројектног задатка. Називи и редни бројеви свих семинара преузети су са сајта Завода за унапређивање образовања и васпитања (видети фусноту бр. 3 и *Изворе*); Називи истих ових семинара, њихови каталошки бројеви, циљеви и исходи дати су у засебним описима појединачних програма, доступним на посебним адресама на које упућује сајт ЗУОВ-а.

Ипак, *општи и специфични циљеви* се разликују, пре свега, због другачијег разумевања које аутори програма обука показују у вези са термилошким одређењима *пројектног учења, пројектне наставе, пројеката*. Када се проуче *општи циљеви* представљени у сваком појединачном програму обуке, потврђује се да аутори семинара сугеришу различита термилошка одређења: *метод пројекта* (Кат. бр. семинара: 475, 704, 725), *пројектно учење* (Кат. бр. семинара: 596, 707, 668); *пројектно-оријентисана настава* (Кат. бр. семинара: 634, 725), *пројектна настава* (Кат. бр. семинара: 521, 808) *пројектни приступ настави и учењу* (Кат. бр. семинара: 627) – те су често исти или слични циљеви повезивани са другачијим терминима из области пројектне наставе и обратно – исти или слични термини корелирани су са различитим циљевима. Даље, полазник различитих програма обуке сусрео би се и са различито формулисаним *специфичним циљевима* који се односе на област пројектне наставе. На пример, као специфичне циљеве једни, између осталог, одређују: [...] *оснаживање учесника да у онлајн настави примењују пројектно учење; мотивисање учесника да самовреднују свој рад доказивањем остварености индикатора стандарда квалитета који се односе на развој критичког, аналитичког и дивергентног мишљења и пројектног учења [...]* (Кат. бр. семинара: 596); други имају друге *специфичне циљеве*: [...] *развијање компетенција полазника за тематско планирање и интердисциплинарно повезивање целина; развијање компетенција полазника за тимски рад [...]* (Кат. бр. семинара: 475); трећи опет износе треће специфичне циљеве: [...] *оспособљавање наставника за организацију наставе и формулисање циљева наставе у којој је заступљена корелација више предмета и повезивање Програма наставе и учења са проблемима и појавама из стварног живота. [...]* (Кат. бр. семинара: 704), итд.

Иако свака појединачна обука која се налази на *Листи одобрених програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника за школску 2022/2023, 2023/2024 и 2024/2025. годину (ЗУОВ)* садржи неке инспиративне идеје и приступе, приметно је да не постоји међусобна усаглашеност, те да се наставници, у зависности од семинара који похађају, сусрећу са различитим решењима, инструкцијама, заступањима и идејама о пројектном учењу. Предлози и могућа решења назначених проблема биће конкретизовани у закључку овога рада након што у поглављу које следи буду представљени резултати пројектног учења који су залог добре праксе у настојању да се (пре) формулишу одређена теоријска становишта.

Пројектно учење – примери добре праксе

Одабрани примери пројектног учења настајали су у различитим наставним контекстима и различитим периодима, са различитим генерацијама ученика, а предвиђено време за реализацију такође је било различито. Ипак, издвојене примере (као и оне који овом приликом неће бити детаљније описани) повезује истовестан методички концепт и методологија рада. Полазећи од пројектне идеје и пројектног задатка / пројектних задатака, преко пројекта (као истраживачко-стваралачког конструкта) и примене метода пројектног учења (кроз истраживачко-стваралачке активности у раду на пројекту) долази се до конкретног резултата (стваралачког продукта). Ево неколико примера.

Пројекат *ПУТЕВИМА СРПСКОГ РОМАНТИЗМА*

Сажети опис пројектне идеје и процеса реализације (пројектног учења): У периоду 2006–2018. више од 400 ученика, студената и наставника¹² били су учесници пројекта *Путевима српског романтизма*. Изучавање ове наставне области из учионице се преносило на конкретне (претходно истражене) локалитете у Београду, Сремским Карловцима, Новом Саду, Будимпешти, Сентандреји и Бечу, а затим се у учионицу враћало као подстицај за даљи рад. Сваки учесник је, након вишемесечне припреме, на пут носио урађени пројектни задатак (ауторске песме, приче, есеје, преводе, речнике, квиз-питања, мапе, фотографије, ликовне прилоге, колаже, композиције, кореографије, музичке аранжмане... – све у вези са српским романтизмом) који би на терену представљао и/или дорађивао. Ово, према Бендеру, *експедиционо (теренско) учење*, представљало је само један део пројекта, а пројектно учење примењивано је у припреми, током путовања и у учионици, након завршеног теренског рада. Медијатека овог пројекта садржи преко 400 стваралачких продуката који се чувају као драгоцену ризницу наставног материјала, али и као јединствени креативни подстицаји за нове стваралачке изазове будућих учесника у пројекту. Свака нова генерација учесника у процесу пројектног учења својим оригиналним истраживачко-стваралачким активностима проширује фондус „артефаката”. Детаљна дескрипција представљена у књизи *Путујућа учионица : од екскурзије до стручног путовања као стваралачке активности* (Стакић Савковић 2018: 270–310). Такође, подсећамо да је управо у овој књизи заснован *метод стручног путовања као*

¹² У сарадњи са Друштвом за српски језик и књижевност Србије и тадашњом председницом Друштва проф. др Зоном Мркаљ пројекат *Путевима српског романтизма* постао је предлогак на којем је заснован пројекат *Стручно путовање као стваралачка делатност за промовисање и подстицање развоја културе и образовања*. Истовремено, *Путевима српског романтизма* (у периоду 15–19. 08. 2016) постало је и прво стручно путовање у оквиру овог новог пројекта који су заједнички реализовали Друштво за српски језик и књижевност Србије и Министарство културе и информисања. Четрдесетак учесника из целе Србије (доуниверзитетски и универзитетски наставници) били су полазници ове практичне обуке о пројектном учењу (ауторке пројекта и обуке: проф др Зона Мркаљ, др Мирјана Стакић Савковић). (Детаљније у: Мркаљ/Стакић Савковић 2017: 119–127)

стваралачке активности (у настави књижевности), образложен методолошко-методички концепт пројектног учења, те да је у истој књизи још 2018. године објављен Курикулум стручног путовања као стваралачке активности у настави књижевности – по фазама заснивања, реализације и евалуације пројекта (Стакић Савковић 2018: 169–269).

Пројектни резултати (продукти стваралачких активности): преко 400 стваралачких продуката од којих се многи користе као наставна средства при проучавању српског романтизма и као оригинални прилози током будућих путовања (и у њиховој припреми); изложбе и књижевноуметничке вечери у Београду, Будимпешти и Бечу; *огледни јавни часови* након реализације сваког пројекта на којима присуствују родитељи, професори, чланови Савета родитеља и Школског одбора, ученици, сарадници који су помагали у истраживачком раду...

Одјаци: О пројекту *Путевима српског романтизма* говорило се на бројним стручним и научним скуповима, писани су научни радови, а текстови који су се њиме бавили објављени су у часописима *Књижевност и језик*, *Свет речи*, *Летопис Друштва за српски језик и књижевност Србије*, *Педагогија*, *Млади Филолог...*; емисија из серијала *Знање Србије* Српске научне телевизије (сада Brainz ТВ) у којој се говори о пројекту доступна је на линку: <https://www.youtube.com/watch?v=IkN2cAAoNcs&t=1185s>.

Пројекат *ЖИВОТ ПО ОСАМНАЕСТИЦИ: ПРИЧЕ И ПРИЧАЊА ИЗ ДОБА КОРОНЕ*

Сажети опис пројектне идеје и процеса реализације (пројектног учења): За време наставе на даљину, током пролећа и карантина 2020. године матуранти из три одељења добили су исти пројектни задатак – да свако напише причу или песму инспирисану актуелном невољом, а повезану са одабраним књижевним делом /делима која смо у претходне три и по године тумачили. Неки њихови текстови су подражавали једно књижевно дело, други су укрштали више сижеа, али сви су били лајтмотивски повезани разматрањем могућег и вероватног понашања књижевних ликова у Србији у доба короне. Од седамдесетак написаних прича и песама ученици су одабрали двадесет најлепших, оне које би желели да поделе са другима и које су најприкладније одговориле на задате критеријуме – све изабране текстове карактерисала је функционална примена књижевних знања утемељена у интертекстуалности, завидна креативност, маштовитост, прикладан стилски израз и чињеница да их нису могли написати нечитачи. Двадесет изабраних прича ученици су превели на енглески језик. На школском сајту објављени су снимци *аудио интерпретација ученичких текстова* који су у међувремену преведени на још једанаест страних језика. Након што је пројекат награђен на националном конкурс за најбоље примере наставе на даљину¹³, од-

¹³ У конкуренцији од преко 700 пријава које су пристигле из свих крајева Србије (основне и средње школе, државне и приватне школе и сви наставни предмети који се у нашим школама изучавају) као ауторка пројекта *Живот по Осамнаестици : приче и причања из доба короне* на такмичењу „Магија је у рукама наставника” освојила сам Специјално признање за најбољу интеракцију са ђа-

штампана је књига *Живот по Осамнаестици : приче и причања из доба короне*. Аутори текстова, превода, илустрација и насловне стране били су ученици, а књигу је приредила професорка књижевности која је осмислила пројектну идеју и током пројектног учења пратила ученичке стваралачке домете и мотивацију да првобитну идеју дограђују и дописују. Књигу исписану на четрнаест језика недвосмислено су подржали значајни рецензенти: доц. др Дуња Душанић са Филолошког факултета Универзитета у Београду, Дејана Милијић Субић у име Завода за унапређивање образовања и васпитања, те десет професора из Друштва за стране језике и књижевности Србије. Посебну радост учесницима пројекта донеле су речи подршке нашег академика и драмског писца Душана Ковачевића и зато су одштампане на задњој страни корица уз слику Осамнаестице са чијег нас зида посматра и његова слика.

Пројектни резултати (продукти стваралачких активности): е-књига *Живот по Осамнаестици : приче и причања из доба короне*; звучна књига (аудио-записи прича и причања); ликовне илустрације прича; музички аранжман по мотивима песме *Не јавља се, можда спава*, објављене у књизи (доступно на сајту Филолошке гимназије: <https://filoloska.edu.rs/novi/>); књига *Живот по Осамнаестици : приче и причања из доба короне* доступна је у библиотеци Филолошке гимназије као и у Народној библиотеци Србије.

Евалуација пројекта (спот у којем учесници и ученици говоре о пројектном учењу) доступна путем линка: https://www.youtube.com/channel/UCMFqN_V1qNLqeHPBjTOasPw.

Одјаци: Прилози о пројекту на РТС, РТВ; текстови у *Политици, Вечерњим новостима, Просветном прегледу, Младом Филологу; сајт Филолошке гимназије, Инстаграм Филолошке гимназије, итд.*

У *Приручнику за пројектну наставу и наставу на даљину* пројекат *Живот по Осамнаестици* нашао се међу седам репрезентативних примера добре праксе које су аутори уврстили у поглавље „Практични примери пројектне наставе и наставе на даљину” (Петровић и др. 2020: 65).

Пројекат: САВРЕМЕНИ КРУГОВИ ДАНТЕОВОГ „ПАКЛА”

Сажети опис пројектне идеје и процеса реализације (пројектног учења):

Почетком школске 2021/22. године ученици другог разреда добили су следећи изазов: *Шта би Данте данас могао да каже? А шта ми имамо да кажемо? Како нас се тиче ово тако старо дело, настајало почетком XIV века?* Дакле, Дантеов *Пакао* је прочитан и проанализиран, али ова књига не може остати тек једно питање за тест или усмено испитивање. Дантеов спев је повод, могући

цима у категорији средњих школа и нашла се међу 12 награђених колега. Национални конкурс за најбољи пример наставе на даљину у Србији организовали су 2020. године НАЛЕД и организација за развој каријере и омладинског предузетништва „Connecting”, у сарадњи са Министарством просвете, науке и технолошког развоја, Заводом за унапређивање образовања и васпитања, Републичким секретаријатом за јавне политике и Радио-телевизијом Србије, у оквиру пројекта Јавно-приватни дијалог за развој, који подржава Америчка агенција за међународни развој (USAID).

изазов (чак провокација) и једно велико питање – за нас и у вези са нама. Ученици из три одељења другог разреда, подстакнути Дантеовим *Паклом*, били су позвани да говоре, упоређују, повезују, маштају, креирају и размишљају: о себи, о свом окружењу, о друштву у којем одрастају. У сваком одељењу формиране су четири групе: ВРШЊАЦИ, РОДИТЕЉИ, ПРОФЕСОРИ, ДРУШТВО. Пројектни задатак био је једноставан: *сачувати структуру Дантеових кругова (свих девет, са свим појасевима и злим јаругама – од Лимба до троглавог Луцифера), али у те кругове уписати савремене грехове и могуће казне: грехове вршњака, родитеља, професора, садашњег друштва. За лоциране грехове треба осмислити одговарајуће казне (налик оним дантеовским или сасвим реалне). Забрањено је спомињати имена или директно алудирати на конкретне другове, наставнике, родитеље... Интересују нас поступци, понашања, карактерологија грехова и огрешења о младост, смисао, памет, пристојност, васпитање, моралне принципе, прикладан вредносни систем... У првој фази реализације пројекта подсетили смо се примарног текста, обновили структуру Дантеовог левка, а затим добили дванаест текстова који су на часовима представљани, пажљиво слушани и заинтересовано коментарисани. С обзиром на узбудљивост теме и значај причања које је почело да се расплиће унутар сваке групе, одлучили смо се да написано илуструјемо. Тако се у *Недељи изокренуте учионице* отворила могућност да све часове посветимо израђеним плакатима, брошурама, књижицама, али и да излистамо нове теме, изникле у процесу припреме илустрованих прилога, а предвиђене за трибине у *Разговараоници*. Пошли смо од књижевноуметничког текста, а стигли до проблема о којима стварно имамо потребу да разговарамо (и то баш у школи) – да причамо о себи и другима, једни са другима (зато је и смишљена *Разговараоница*).*

Пројектни резултати (продукти стваралачких активности): изложба плаката, брошура, књижица и слика; два филма; *Приручник тинејџерских тема и дилема* (по причама из *Разговараонице*). Изложба *Савремени кругови Дантеовог „Пакла“* је и даље отворена за јавност, а остали стваралачки продукти чувају се у школској медијатеци и користе се као наставна средства при обради Дантеовог *Пакла*.

Одјаци: Изложбу су посетили наставници и ученици других београдских школа. О пројекту је писано у *Младом Филологу*, а слике са изложбе (увршћене у непосредни наставни рад) круже и коментаришу се на друштвеним мрежама.

Током претходних година реализовани су још многи пројекти, а пројектно учење крунисано је изузетним исходима, који су постали доступни ученицима целе Србије и широј јавности која преко друштвених мрежа и медијске подршке има могућност да заври у нашу учионицу и да се упозна са стваралачким дометима њених ученика¹⁴.

¹⁴Због ограниченог обима рада није могуће детаљно описати и друге пројекте који то завређују. Зато ће овде бити споменути само називи, идејни концепти и доступни исходи неких од њих: 1) *Плеј-листа књижевних ликова* (сваки ученик треба да осмисли плеј-листу – до пет песама; свака песма која се нађе на листи треба да буде повезана са одговарајућим књижевним ликом; дозвољено

Од праксе ка теорији – закључак

Ако се вратимо представљеним дефиницијама (Бендер, Петровић и др., Центар за развој пројектног учења) и упоредимо их са искуствима из праксе која су у претходном поглављу представљена (примена метода пројектног учења у периоду 2003–2023), разумећемо да постојеће теоријске основе ипак траже одређене допуне. Сматрамо да теоријска одређења која примарно инсистирају на пројектном учењу засниваном у: *решавању проблема (водећих питања) повезаних са стварним животом, на истраживачком раду ученика (као доминантном приступу), на промени постојећих улога ученика и наставника (скоро потпуно искључивање наставника), на међупредметним и дигиталним компетенцијама (као кључним)* – нису потпуна ни сасвим прецизна. Такође, увидом у циљеве, исходе па и саме називе обука за стручно усавршавање наставника (ЗУОВ), очигледно је да су потребна прецизнија термилошка полазишта и аргументи који ће образложити због чега појмови *пројекат, пројектни задатак, пројектно учење* и *пројектна настава* немају синонимну вредност.

Пројектно учење је наставни метод који подстиче индивидуалне истраживачко-стваралачке активности ученика усмерене ка решавању заједничког изазова из одређене наставне области (или више њих), у оквиру одабране наставне теме (тема), или из стварног живота (повезиваног са наставним градивом), а засниване су у примени постојећих и стицању нових знања.

Пројекат је конструкт чија се реализација (од инспиративне идеје до стваралачког продукта) заснива у примени пројектног учења. Обједињује индивидуалне приступе и диференцирана истраживачко-стваралачка решења (повезане са аутономијом и специфичним умењима/талентима сваког појединца) која се потом интегришу у заједнички исход групе (стваралачки продукт целог тима).

Пројектни задатак је конкретни изазов који сваки ученик (самостално или унутар тима/групе) истражује, разматра, промишља, решава, а затим критички, аргументовано и креативно интегрише у заједнички стваралачки производ.

*је изабрати било који лик о којем се претходних година разговарало на часовима књижевности, а аутор плеј-листе треба да објасни везу између одабране музичке нумере и одговарајућег књижевног лика; стваралачки производ: плеј-листа у којој уместо назива песама пишу имена књижевних ликова и њихове одговарајуће особине); 2) Београдски стилови здравог живота – препреке за прилике (кратки филм о томе како наш градски превоз и свакодневно пробијање кроз београдски саобраћај на путу званом „од куће до школе, од школе до куће“ утичу на јачку кондицију, на менталне и физичке вежбе, на глачање стрпљења и обликовање пристојности; у оквиру манифестације Интернационални дан коју традиционално организује Универзитет Сингидунум овај пројекат наших ученика трећег разреда освојио је прво место у категорији Најбољи пројектни задатак на српском језику; филм је доступан на линку: <https://singidunum.ac.rs/news/odrzan-internacionalni-dan-na-univerzitetu-singidunum> 3) Читалачким кораком на Андрићевој стази – један од најзначајнијих стваралачких продуката овог пројекта је песма *Бели камен*: текст и музика написани су по мотивима романа *На Дрини ћуприја* када је ауторка Тања Кнежевић (данас Мандић) била трећи разред средње школе; песма је настала пре десетак година у Осамнаестици, а као свако изузетно уметничко дело, и данас радује срца људи из читавог региона; Након емитовања на ТВ Храм објављена је и на Јутјубу где има скоро 11000 прегледа, а доступна је на линку: <https://www.youtube.com/watch?v=IWWJTrNS2Uo>.*

вод. Пројектни задатак је интегративни сегмент пројекта. У раду на пројекту може се реализовати један или више пројектних задатака.

Пројектна настава је наставни процес у којем преовладава метод пројектног учења.

Пројектно учење се у различитим наставним предметима уобичајено повезује управо са иманентним одликама и специфичностима самог предмета. Међутим, у свим наставним областима и унутар сваког предмета пројектно учење требало би да, осим истраживачких и дигиталних, препозна значај *стваралачких компетенција* ученика јер управо су оне кључне у процесу целокупног рада, а нарочито при креирању финалног продукта као прворазредног циља сваког пројекта. Овај наставни метод нуди и једну другачију перспективу. Реч је о корелацији индивидуалних талената ученика преко којих се они знатно мотивисаније упуштају у стваралачки изазов повезан са решавањем пројектног задатка у оквиру било којег наставног предмета или наставне области. Појединци приступају учењу из своје „добре тачке”, исти изазов решавају из своје „сигурне зоне” па тако, и као тим, један заједнички проблем сагледавају и прилазе његовом решавању из многоструких углова, перспектива и позиција личних интересовања и талената. Радом преко индивидуалних талената не постиже се само диференцијација наставе у процесу пројектног учења већ се повећава квалитет учинка, а сходно томе, и квалитет финалног продукта пројекта. Такође, пракса је показала да ни улога ученика и наставника не мора у потпуности да се мења. За почетак, пројектно учење не елиминише пројектно подучавање, напротив. Изузетни резултати могу се постићи и када је наставник аутор пројектне идеје (пројектног задатка) и када су идејни творци ученици. Суштина је у креативности и инспиративној идеји која је кадра да мотивише и покрене знатижељу, истраживање и стваралачке активности ученика. Наставник у пројектном учењу може да буде водич, консултант, мотиватор, да буде мање или више присутан при разрешавању дилема, при процени учинка и сл. Међутим, наставник има потпуно право да буде и аутор и коаутор (идејни творац) пројектног задатка (чак и пројекта) јер та чињеница ни на који начин неће умањити ангажовање ученика у потрази за решењима, у препознавању и постављању нових изазова (који се јављају током пројектног учења), нити у реализацији и стваралачким одговорима на постављен изазов – наставник не размишља, не истражује и не ствара уместо ученика који су аутономни актери и креатори решења за конкретне изазове у процесу осмишљавања и израде финалног пројектног продукта. Такође, наставник би у процесу пројектног подучавања требало да развија и сопствене стваралачке компетенције – пре свега, у креирању иновативних методичких приступа наставним темама, осмишљавањем/препознавањем инспиративних идеја

и пројектних задатака, поузданим, ненаметљивим а продуктивним увидима у постигнућа (у различитим фазама рада), одмереним усмеравањем и подршком ученичкој аутономији при решавању изазова и инкорпорирању индивидуалних резултата у конструкт заједничког стваралачког продукта, итд. Најзад, наставник би требало да буде ефикасан и у начину повезивања пројектног са традиционалним моделима учења. С тим у вези, пројектно учење може се сматрати изузетно продуктивном, али тек једном варијацијом која само у колоплету са другим методичким приступима добија своју добру нијансу.

ИЗВОРИ

Листа одобрених програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника за школску 2022/2023, 2023/2024 и 2024/2025. годину (ЗУОВ) (<https://zuov.gov.rs/lista-odobrenih-programa-stalnog-strucnog-usavsavanja-nastavnika-vaspitaca-i-strucnih-saradnika-za-skolsku-2022-2023-2023-2024-i-2024-2025-godinu/>, стр: 27–44, од 20. 9. 2023).

Пројектним учењем до функционалних знања ученика, Организатор: Центар за стручно усавршавање Кикинда, Каталожки број: 596 <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/view&id=598> од 24. 9. 2023.

Пројектна настава као метод подучавања у савременим условима образовања и васпитања, Организатор: Образовни креативни центар, Каталожки број: 475, <https://www.zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/view&id=69> од 24. 9. 2023.

Проблемском, пројектном и програмираном наставом до интеракције на часу, Организатор: Едука БГД Друштво за унапређење образовања, Каталожки број: 521, <https://zuov-katalog.rs/?action=page/catalog/all> од 24. 9. 2023.

Пројектно учење – разумевање проблема, Организатор: Школски центар за савремено образовање, Каталожки број: 707 <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/view&id=648> од 24. 9. 2023.

Пројектним учењем ка унутрашњој мотивацији и међупредметним компетенцијама ученика, Организатор: Савез учитеља Републике Србије, Каталожки број: 627, <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/view&id=719> од 25. 9. 2023.

Пројектно оријентисана настава у основном образовању одраслих, Организатор: Фондација Темпус, Каталожки број: 708, <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/view&id=751> од 25. 9. 2023.

Пројектно учење у основној и средњој школи, Организатор: Библиотека плус, Каталожки број: 668, <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/view&id=912> од 25. 9. 2023.

Пројектна настава, Организатор: Удружење наставника ВЕТ Форум Параћин, Каталожки број: 704, <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/view&id=1034> од 26. 9. 2023.

Пројекат и пројектна настава као савремени приступи у подучавању ученика, Организатор: Национална асоцијација наставника/ца Грађанског васпитања и сарадника/ца НАГВИС, Каталожки број: 725, <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/view&id=1127> од 26. 9. 2023.

Пројектно учење – концепти и пракса, Организатор: Заједница која учи Сазнање, Каталожки број: 706, <https://zuov-katalog.rs/index.php?action=page/catalog/view&id=1442> од 26. 9. 2023.

ЛИТЕРАТУРА

Бендер 2020: Vilijam N. Bender, *Projektno učenje : diferencirana nastava za XXI vek*, Beograd: Clio, Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu

Мандић/Вилотијевић 2017: Данимир Мандић, Младен Вилотијевић, „Пројектно учење”, у *Управљање развојним променама у васпитно-образовним установама*. Београд: Учитељски факултет, 134–138.

Мркаљ/Стакић Савковић 2017: Зона Мркаљ, Мирјана Стакић Савковић, „Стручно путовање као стваралачка делатност за промовисање и подстицај културе и образовања”, и „Извештај о реализацији стручног и студијског путовања *Путевима српског романтизма*” у: *Летопис Друштва за српски језик и књижевност Србије*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 119–127.

Петровић и др. 2020: Milan Petrović, Deniz Hoti, Olivera Todorović, *Priručnik za projektnu nastavu i nastavu na daljinu*, Beograd, NALED. https://jpd.rs/images/preuzmite/Prirucnik_za_nastavu.pdf од 25. 9. 2023.

Стакић Савковић 2018: Мирјана Стакић Савковић, *Путујућа учионица : од екскурзије до стручног путовања као стваралачке активности*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Mirjana M. Stakić Savković

PROJECT-BASED LEARNING THROUGH THE EXAMPLES
OF GOOD PRACTICE

Summary

In this paper are showcased and analyzed prevailing theoretical grounds of current viewing and promoting of project-based learning in our school system. The need of specifying the meaning of the terms project-based learning, a project, project-based task and project-based teaching is emphasised. It is showed why they cannot have a status of synonyms, therefore the possible theoretical determination of each of these terms is formulated. Empiric foundation for theoretical solutions is illustrated through the examples of good curricular practice and description of past projects which have had quite an echo in our public in the last twenty years.

Keywords: project-based learning, project-based teaching, project-based task, a project, theoretical foundation, good practice, terminological discourse, intercurricular competence, creative competence, digital competence, research competence.